

Een Belgische imamopleiding: mission impossible?

Leni Franken*

Summary

Over the past decades, the number of (practicing) Muslims increased visibly in Belgium, but present church-state regulations are not adequately adapted to accommodate the diversity of Muslim communities. This has also repercussions for the training of imams. In this article, I will sketch the state of the art of this training in Belgium. In order to do so, I will start with an elaboration of church-state relations in Belgium, where Islam is since 1974 one of the seven recognized religions/worldviews. Subsequently, attention will be given to the local recognition of mosques. Furthermore, I will focus on the recent attempt to establish a 'Belgian' imam-training and on the reasons for its failure. Finally, some recommendations for improvement will be made.

Inleiding

De laatste decennia is het aantal moslims in West-Europa sterk toegenomen. België vormt hier, met een geschat aantal moslims van 5 à 7 procent van de totale bevolking,¹ geen uitzondering op. Dit relatief hoge aantal moslims (vergeleken met andere religieuze minderheden) is in België vooral het gevolg van door de overheid gestuurde arbeidsmigratie in de jaren 1960 en 1970, die heel wat migranten uit Marokko en Turkije aantrok.² In het kader van gezinshereniging vonden ook de daarop volgende decennia heel wat moslims van Marokkaanse en Turkse herkomst de weg naar België, terwijl de val van het communisme en de oorlogen in Ex-Joegoslavië dan weer leidde tot een grote migratiestroom uit de Balkan. Ten slotte hebben diverse crisissen en conflicten wereldwijd er, tot op de dag van vandaag, toe geleid dat heel wat vluchtelingen (o.a. uit Syrië, Afghanistan, Eritrea, Palestina, Turkije, Somalië, Burundi en Guinee)³ in België werden en worden opgenomen. Ook zij zijn vaak (praktiserend) moslim.

Ondanks deze relatief lange aanwezigheid van moslims in België is het Belgische kerk-staat model onvoldoende aangepast aan de diverse islamitische

* Leni Franken is verbonden aan het Centrum Pieter Gillis, Universiteit Antwerpen.

gemeenschappen die in België aanwezig zijn. In deze bijdrage toon ik aan waarom deze verhouding tussen religie en staat onder meer een struikelblok vormt voor de oprichting van een Belgische imamopleiding. Zo een opleiding staat al enkele jaren op de politieke agenda, maar blijkt door een samenloop van omstandigheden geen evidentie. Om dit te illustreren start ik met een korte bespreking van het Belgische kerk-staat model, met expliciete aandacht voor de erkenning van de islam en de daarmee gepaard gaande oprichting van het *Executief van de Moslims in België* (EMB). Vervolgens wordt aandacht besteed aan de erkenning van lokale moskeegemeenschappen. Verder sta ik stil bij de recente poging om een Belgische imamopleiding op te richten en bij een aantal oorzaken van het voorlopige uitblijven van zo een opleiding. Tot slot wordt kort ingegaan op het sportbeleid in Vlaanderen, dat inspirerend zou kunnen zijn voor overheidsbeleid inzake islam (en andere religies en levensbeschouwingen) en voor de opleiding van imams en andere religieuze leiders.

Kerk en staat in België en de erkenning van de islam

Overheidssteun voor erkende erediensten en niet-confessionele levensbeschouwingen⁴

In overeenstemming met artikel 21 van de Belgische Grondwet zijn kerk en staat gescheiden in België. De staat heeft immers ‘niet het recht zich te bemoeien met de benoeming of de installatie der bedienaren van enige eredienst of hun te verbieden briefwisseling te houden met hun overheid [...]’ Deze scheiding tussen kerk en staat betekent echter niet dat de overheid terughoudend zou moeten zijn inzake de financiering of subsidiëring van religie. Integendeel: anders dan in Nederland, waar in 1983 een einde werd gemaakt aan directe overheidssubsidies voor erkende religies (cf. Franken 2021, 15 e.v.), worden in België tot op heden een aantal – erkende – religies en levensbeschouwingen actief ondersteund door de overheid. Dit actieve ondersteuningsbeleid is verankerd in artikel 181 van de Belgische Grondwet:

Art. 181

§ 1. De wedden en pensioenen van de bedienaren der erediensten komen ten laste van de Staat; de daartoe vereiste bedragen worden jaarlijks op de begroting uitgetrokken.

§ 2. De wedden en pensioenen van de afgevaardigden van de door de wet erkende organisaties die morele diensten verlenen op basis van een niet-confessionele

levensbeschouwing, komen ten laste van de Staat; de daartoe vereiste bedragen worden jaarlijks op de begroting uitgetrokken.

Daarnaast bepaalt artikel 24 dat '[d]e scholen ingericht door openbare besturen, tot het einde van de leerplicht, de keuze aan[bieden] tussen onderricht in een der erkende godsdiensten en de niet-confessionele zedenleer.' Religieuze en niet-confessionele groeperingen die onder artikel 181 erkend zijn, hebben dus niet alleen recht op bezoldiging van hun 'afgevaardigden', maar ze hebben eveneens recht om door de overheid bekostigd levensbeschouwelijk/religieus vormingsonderwijs aan te bieden in het primair en secundair officieel (i.e. 'openbaar') onderwijs.

Op dit moment zijn er zes 'erediensten' erkend in België: de anglicaanse, de christelijk-orthodoxe,⁵ de protestants-evangelische,⁶ de rooms-katholieke, de islamitische en de israëlitische. Daarnaast is het vrijzinnig humanisme erkend als niet-confessionele levensbeschouwing. Zeer recent (maart 2023) keurde de ministerraad een voorontwerp van wet van de Minister van Justitie goed om ook het boeddhisme als niet-confessionele levensbeschouwing te erkennen. De officiële erkenning van een achtste levensbeschouwing in België zal dus naar alle waarschijnlijkheid niet lang meer op zich laten wachten.⁷

In België is het Ministerie van Justitie bevoegd voor de federale erkenning van de erediensten en levensbeschouwingen en voor de begroting van de budgetten voor de erkende levensbeschouwingen. Zodra een aanvraag tot erkenning is ingediend bij de bevoegde minister, wordt door het Ministerie nagegaan of de criteria voor erkenning⁸ vervuld zijn:

- de eredienst of levensbeschouwing moet zijn aanwezigheid bewijzen op het Belgisch grondgebied (ruime duur d.w.z. enkele decennia);
- de aanvrager moet aantonen dat de erkenning een maatschappelijk belang heeft voor de bevolking op het Belgisch grondgebied;
- er moeten voldoende aanhangers van de levensbeschouwing of eredienst zijn (enkele tienduizenden);
- de aanvrager moet in staat zijn om zich te structureren op een manier zodat er slechts één representatief orgaan is:
 - de overheden hebben met betrekking tot die eredienst of levensbeschouwing maar één gesprekspartner;
 - in een aantal gevallen wordt een subsidie toegekend om dit proces te ondersteunen;
- de eredienst of levensbeschouwing mag geen activiteiten ontwikkelen die in strijd zijn met de openbare orde.

Zodra deze criteria vervuld zijn, kan het Ministerie van Justitie een positief advies voor erkenning geven. Vervolgens is het aan het Parlement om te beslissen over de uiteindelijke erkenning. Dit alles lijkt eenvoudig en evident, maar dat is het niet. Zo wacht(te) de Boeddhistische Unie van België (het representatief orgaan dat bemiddelt tussen diverse boeddhistische groeperingen en de Belgische overheid) al sinds 2006 op haar erkenning en ook voor andere levensbeschouwingen liep erkenning niet van een leien dakje. Dit komt onder meer doordat erediensten en levensbeschouwingen die erkend willen worden, *gestructureerd moeten zijn in een representatief orgaan dat als bemiddelaar tussen de geloofsgemeenschap en de overheid fungeert*. Dit criterium is echter schatplichtig aan de interne, hiërarchische structuur van de Rooms-Katholieke Kerk en het is alles behalve evident om dit te exporteren naar andere religies en levensbeschouwingen. Volgens de Brusselse socioloog Andrea Rea (2016, 62, mijn vertaling) ‘veroorzaakt het criterium om een representatief orgaan te hebben problemen voor religies die minder gecentraliseerd zijn dan het katholicisme, doordat [de erkenningscriteria] vooral gebaseerd zijn op de institutionele structuur van de Katholieke Kerk’.

Het is dus geen verrassing dat heel wat erediensten en levensbeschouwingen (onder meer de protestanten, humanisten, moslims en boeddhisten) het erg moeilijk hadden (en nog steeds hebben) met deze eis. In 1998 tikte het Human Rights Committee de Belgische overheid reeds op de vingers omdat de procedure voor de erkenning en subsidiëring van levensbeschouwingen problematisch is in het licht van het recht op godsdienstvrijheid, non-discriminatie en gelijkheid, en de bescherming van minderheden (HRC 1998). Recenter, in 2022, bekritiseerde ook het Europees Hof voor de Rechten van de Mens het Belgische erkennings- en financieringsbeleid:⁹ de erkenningscriteria zijn, aldus het Hof, vaag en niet wettelijk vastgelegd, maar zijn louter gebaseerd op administratieve praktijken en op parlementaire vragen,¹⁰ waardoor het risico bestaat dat de erkenningsprocedure arbitrair is. Omdat dit alles kan leiden tot een schending van het recht op non-discriminatie en van de godsdienstvrijheid, oordeelde het Europees Hof onder meer dat de Belgische staat zich ‘neutraal en onpartijdig’ dient op te stellen wanneer het gaat over religies, levensbeschouwingen en geloofsovertuigingen.

Het Executief van de Moslims van België (EMB)¹¹

‘De’ islam is een intern gediversifieerde religie, met op zijn minst twee hoofdstromingen (Shi’a en Sunni), diverse sub-strekkingen (bijv. alevi, soefi, suleymani, ...), verschillende religieuze interpretaties (bijv. salafi, liberaal,

mystiek, ...) en verschillende rechtsscholen (bijv. Hanafi, Maliki, Shafi'i, Hanbali). Anders dan in een aantal moslimlanden, waar er vaak meer structuur, hiërarchie en overheidscontrole op het islamitische geloof is, is dit alles zo goed als afwezig in West-Europa: 'De Europese Islam heeft, in vergelijking met andere religies zoals het Rooms-Katholicisme, geen strenge structuur met een monopolie wat betreft legitieme macht' (El Asri 2018, 110).

De interne diversiteit binnen de islam is ook aanwezig in België. Daarnaast is er sprake van etnisch-culturele verschillen tussen bijvoorbeeld moslims van Turkse, Marokkaanse en 'andere' origine (wat zich onder meer vertaalt in verschillende manieren om het islamitische geloof te belijden), en tussen Franstalige en Nederlandstalige moslims. Ondanks deze theologische, etnisch-culturele en linguïstische diversiteit moesten moslims in België zich, om door de overheid erkend en gesubsidieerd te kunnen worden, verenigen in één representatief orgaan dat verondersteld wordt te bemiddelen tussen de overheid en 'de moslims' in België.

In 1974, wanneer de islam officieel erkend werd in België, functioneerde het Islamitisch Cultureel Centrum, dat in 1968 werd opgericht en nauwe (financiële) connecties had met Saoedi-Arabië en de Islamitische Wereld Liga,¹² als officiële bemiddelaar tussen de islamitische gemeenschappen en de Belgische overheid. Onder meer door het succes van extreemrechts en anti-islam populisme in Vlaanderen tijdens de jaren 1990 (cf. infra), maar ook doordat de overheid zich bewuster werd van de noden van de diverse moslimgemeenschappen in België, werden er door de Belgische overheid een aantal stappen ondernomen om een 'nieuw' representatief orgaan voor de islam in België op te richten: het *Executief van de Moslims van België (EMB)*. Dit initiatief kende echter weinig succes: in 1993 werd een voorlopig Executief opgericht, maar de daaropvolgende poging om een definitief Executief op te richten was geen succes: onder impuls en onder toezicht van de Belgische overheid en de moslimgemeenschap werden er in 1998 verkiezingen gehouden voor een blijvend representatief orgaan. De verkozen kandidaten werden onderworpen aan een screening door de staatsveiligheid, wat ertoe leidde dat slechts 5 van de 17 rechtstreeks verkozen kandidaten in de raad van het in 1999 opgerichte EMB konden zetelen. Nieuwe interne spanningen leidden ertoe dat dit Executief zijn ontslag indiende en in 2003 werd ontbonden. In 2005 werden er opnieuw verkiezingen georganiseerd en werd het tweede EMB opgericht. Hoewel er onder dit Executief wel een aantal moskeeën erkend werden, functioneerde het EMB, onder meer door interne twisten, niet naar behoren. Dit leidde drie jaar later opnieuw tot ontslag en tot een tijdelijke impasse. In 2014 kwam er een nieuw Executief tot stand. Hiertoe werden, anders dan voorheen, geen

verkiezingen van bovenaf (op verzoek van de staat) georganiseerd, maar hebben in totaal 285 moskeeën een afgevaardigde gestuurd naar een Algemene Raad van de Moslims in België, waaruit een Algemene Vergadering van zestig leden (52 verkozen en 8 gecoöpteerd) werd samengesteld. Deze Vergadering koos vervolgens 17 leden voor het EMB, dat als officieel representatief orgaan van de moslimgemeenschap in België erkend werd.¹³

Maar ook dit alles mocht niet baten: er kwam onder andere kritiek op de al te lakse houding van het EMB ten aanzien van de preventie en veroordeling van islamitische radicalisering; het aanhoudend importeren van imams uit het buitenland (voornamelijk uit Turkije en Marokko); het ondermaatse niveau van het islamonderwijs dat op de officiële scholen wordt aangeboden;¹⁴ en het falen van het initiatief om een Belgische imamopleiding op poten te zetten. Ook een herstructurering van het EMB in 2016 bracht geen soelaas, onder meer omdat de ondervoorzitter van het EMB (Salah Echallaoui) door staatsveiligheid beschuldigd werd van spionage voor de Marokkaanse overheid (Heymans 2020), terwijl de voorzitter, Mehmet Üstün, dan weer door staatsveiligheid werd beschuldigd van het verspreiden van extremistisch gedachtegoed (Santens en Van Driessche 2021). In deze context is het niet zo verwonderlijk dat de voorzitter van het EMB in oktober 2021 aangaf autonomie te verkiezen boven overheidssubsidies (*De Standaard* 2021). Ondanks deze uitspraak vroeg het Executief in december 2021 nog overheidssubsidies, maar deze (het ging om een bedrag van € 639.000) werden, door de aanhoudende invloed vanuit Marokko en Turkije, niet toegekend door het Ministerie van Justitie (*Het Nieuwsblad* 2021). Twee maanden later trok de Minister van Justitie de erkenning van het EMB in omdat de plannen van dit orgaan tot reorganisatie volgens de Minister niet representatief zouden zijn voor de moslims in België: representativiteit in het EMB zou voornamelijk op (hoofdzakelijk Turkse en Marokkaanse) etniciteit gebaseerd blijven en niet op het gegeven dat potentiële leden van het EMB in de eerste plaats geboren en opgegroeid zijn in België (Heymans, Van Driessche en Van Erp 2022). Door heel deze kwestie zit het EMB op dit moment in één van de grootste impasses sinds zijn oprichting in 1999.

De erkenning van lokale geloofsgemeenschappen

Naast de hierboven besproken erkenning van religies/levensbeschouwingen op het *federale* of nationale niveau, kent België ook een systeem van erkenning van geloofsgemeenschappen op *lokaal* niveau. Deze erkenning van lokale

geloofsgemeenschappen (bv. moskeeën, synagogen, parochies) valt onder de bevoegdheid van de semi-autonome gewesten in België (Vlaanderen, Wallonië en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest) en van de Duitstalige Gemeenschap. Eén van de consequenties van dit gelaagde beleid is dat de lonen en pensioenen van de afgevaardigden van de erediensten en niet-confessionele levensbeschouwingen enkel door het Ministerie van Justitie betaald worden (federale niveau) wanneer deze afgevaardigden verbonden zijn aan een geloofsgemeenschap die ook op lokaal niveau (niveau van de gewesten en de Duitstalige Gemeenschap) erkend is. Hoewel dus bijvoorbeeld de protestants-evangelische eredienst in België erkend is, worden dominees die werkzaam zijn in een lokale kerkgemeenschap die *niet* erkend is, niet door de overheid bezoldigd. Als een dominee daarentegen actief is in een lokaal erkende kerkgemeenschap, heeft hij of zij wel recht op bezoldiging door de federale overheid.

Om op het lokale niveau erkend te worden moeten er, net zoals bij erkenning op federaal niveau, een aantal criteria vervuld worden. In wat volgt zal ik op de Vlaamse erkenningscriteria ingaan.¹⁵ Onder invloed van het toenemende moslimextremisme werden deze criteria recent aangepast. Zo worden in het *Erkenningsdecreet Lokale Geloofsgemeenschappen*¹⁶ onder meer de volgende criteria vooropgesteld:

- Financiële bestaanszekerheid en transparantie.
- Geen buitenlandse financiering die afbreuk doet aan de onafhankelijkheid van de geloofsgemeenschap of die verband houdt met terrorisme, extremisme, spionage of clandestiene inmenging.
- Maatschappelijke relevantie.
- De bestuursleden respecteren de Grondwet en het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Ze verlenen of faciliteren geen medewerking aan activiteiten die aanzetten tot discriminatie, haat of geweld jegens een persoon, een groep, een gemeenschap of leden daarvan.
- Bedienaars van de eredienst die in een erkende geloofsgemeenschap werkzaam zijn voldoen aan de inburgeringsplicht¹⁷ en worden niet bezoldigd door een buitenlandse overheid.
- De lokale geloofsgemeenschap doorloopt een wachtperiode van 4 jaar met gunstig gevolg.

Op dit moment zijn de meeste moskeeën in België niet erkend als lokale geloofsgemeenschap en worden imams dus niet door de overheid bezoldigd. Het totaal aantal moskeeën in België wordt geschat op meer dan 300 (cf. Rea 2016, 70), waarvan er momenteel slechts 90 erkend zijn: 25 in Vlaanderen,

26 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en 39 in Wallonië.¹⁸ Voor dit geringe aantal erkende moskeeën kunnen we verschillende verklaringen geven. Zo zijn er moskeeën die ervoor kiezen om *niet* erkend te worden omdat erkenning een zekere mate van overheidscontrole – en dus een mogelijke inperking van buitenlandse invloeden – met zich meebrengt.¹⁹ Daarnaast zijn er moskeeën die (nog) niet voldoen aan de nieuwe erkenningscriteria, onder meer omdat hun administratie stroef verloopt (cf. Loobuyck 2012). Bovendien is er vaak politieke onbereidheid om moskeeën te erkennen omdat ‘de islam’ vaak geassocieerd wordt met fundamentalisme en terrorisme. In Vlaanderen zijn er bijvoorbeeld tussen 2013 en 2023 geen nieuwe moskeeën erkend (Santens 2021; Belga 2023), onder meer omdat de bevoegde Minister (NVA) de erkenning van nieuwe moskeeën in 2014 tijdelijk stopzette, tot de nieuwe, strengere criteria bekrachtigd zouden worden. Tot slot merken we op dat er verschillende Turkse moskeeën zijn in België, waarvan ongeveer de helft bestuurd wordt door *Diyanet* (het Turkse Presidium voor Godsdienstzaken). Hoewel zo’n 40 op een totaal van 68 van deze moskeeën door de Belgische overheid erkend zijn, doen zij geen beroep op Belgische overheidsfinanciering, maar verkiezen ze een financieel interessantere bezoldiging door *Diyanet*, dat op die manier ‘een belangrijke rol speelt in politieke representatie’ (Rea 2016, 70).

De hierboven besproken criteria zijn er voor alle lokale geloofsgemeenschappen die erkend willen worden, maar de recente aanpassing van de erkenningscriteria werd vooral ingegeven door angst voor moslimextremisme, dat vaak gelinkt wordt aan buitenlandse invloeden. Deze invloeden moeten volgens de criteria vermeden worden wanneer ze de autonomie van de betreffende geloofsgemeenschappen in het gedrang brengen en/of wanneer er een duidelijke link is met terrorisme, extremisme, spionage of clandestiene inmenging. Maar wat betekent dit alles voor imams die in België actief zijn, maar die tot op heden niet in België opgeleid zijn? Is het mogelijk om buitenlandse inmenging in te perken wanneer zo goed als alle imams in het buitenland opgeleid zijn? Zou een Belgische imamopleiding, met het oog op het vermijden van ongewenste buitenlandse inmenging, soelaas kunnen bieden?

De opleiding van imams in België

België is zich, zoals vele andere Europese landen, ‘na decennia van nalatigheid [...] bewust geworden van het feit dat moslimgemeenschappen geen imams hebben die de landstaal beheersen en vertrouwd zijn met de geschiedenis, wetten en andere gerelateerde informatie over het land waarin ze functioneren’

(Hashas et al. 2018, 33; eigen vertaling). In 1974 werd de islam officieel erkend door de Belgische overheid, maar de meeste politici en beleidsmakers hadden de daaropvolgende decennia nauwelijks aandacht voor moslims in België. Dit veranderde in de jaren 1990, toen de extreemrechtse politieke partij *Vlaams Blok* (sinds 2004 *Vlaams Belang*),²⁰ die een anti-islamitisch beleid promoot, doorbrak. Hoewel deze partij, die nog steeds zeer populair is in Vlaanderen, nooit aan een regeringscoalitie heeft deelgenomen, heeft ze andere politieke partijen ertoe aangezet om grondig over de aanwezigheid en integratie van moslims in België na te denken (cf. Maréchal en Bousetta 2003, 12). Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat de oprichting van het EMB precies dateert van de vroege jaren 1990.

In 2001 zetten de terroristische aanslagen in New York en in Washington 'het moslimvraagstuk' (Norton 2013) opnieuw op de kaart in België. Daarnaast hebben onder meer de terreuraanslagen in Parijs (2013) en in Brussel (2016) en het hoge aantal Belgische Syriëstrijders²¹ politici bewust gemaakt van de nood aan een gedegen beleid ten aanzien van de islam in België. Voorbeelden van een dergelijk beleid zijn het hierboven genoemde inburgeringsbeleid uit 2013,²² de (beoogde) herstructurering van het EMB, en de engagementsverklaring voor kwalitatief islamonderwijs uit 2016.²³ Daarnaast vermeldt de Parlementaire Onderzoekscommissie die na de aanslagen van 2016 werd opgericht,²⁴ onder meer de volgende initiatieven: de promotie van een gematigde islam en het tegengaan van radicale ideologieën; de erkenning en transparantie van moskeeën; een verbeterd functioneren van het EMB, wat onder meer een vermindering van buitenlandse invloed inhoudt; meer erkende imams; samenwerking tussen verschillende (monotheïstische) geloofsgemeenschappen; het stopzetten van de concessie van de Grote Moskee in Brussel (zie noot 37); en het oprichten van deradicaliseringsprogramma's voor gedetineerden.

Dit soort initiatieven zijn er niet toevallig. Goed georganiseerde, globale netwerken van moslimextremisten hebben immers een grote invloed op het Westen en een toenemend aantal moslims die in Europa geboren en opgegroeid zijn, blijken vatbaar te zijn voor extremistische en fundamentalistische ideologieën (zie bv. Yom 2005). Om dit tegen te gaan, pleiten steeds meer politici in België voor een degelijke imamopleiding, die gecontroleerd en geaccrediteerd wordt door de Belgische overheid. Ondanks deze politieke bereidheid en ondanks de grote vraag naar imams in België, lijkt het beroep van imam, onder meer door onzekere toekomstperspectieven, onaantrekkelijk voor de meeste Belgische moslims (cf. CIRRA 2021, 28). Door dit gebrek aan interesse zijn de meeste imams niet opgeleid in België,²⁵ maar aan buitenlandse

madrassa's en universiteiten in onder andere Egypte, Saoedi-Arabië, Marokko en Turkije. Hoewel er minstens twee imam hatib scholen zijn in België (één in Vlaanderen en één in Wallonië), zijn deze scholen niet erkend en worden ze niet door de Belgische overheid gesubsidieerd, maar door *Diyanet* en *Milli Görüs* (cf. Leman 2018). Daarnaast stellen we vast dat er wel enkele opleidingen voor islamitische theologie bestaan in België,²⁶ maar ook deze opleidingen, die voornamelijk door buitenlandse organisaties worden bestuurd en gefinancierd, zijn niet erkend door de Belgische overheid en/of door het EMB. Voorbeelden zijn de *Académie Islamique de Bruxelles (Almizan)*,²⁷ *l'Institut des Etudes Islamiques* in Brussel,²⁸ de *Islamitische Faculteit van Europa* in Gent,²⁹ en het *Jisr Al Amana Instituut Hogere Studies* in Antwerpen.³⁰

Met het oog op 'preventieve acties tegen radicalisering en extremisme'³¹ organiseerde het EMB in het verleden verschillende cursussen voor erkende imams en islamconsultanten.³² Deze cursussen beoogden onder meer 'de ontwikkeling van een open, verdraagzame islam met respect voor de Belgische samenleving en het samenleven' alsook de vervorming van 'kennis van de imams en islamconsultanten [...] op het vlak van religieuze, sociologische en juridische aangelegenheden.'³³ Daarnaast verscheen in 2008 aan de Universiteit Antwerpen een haalbaarheidsstudie over een vormingsaanbod voor islamkaders (Piqeray et al. 2008). Enkele jaren later (2013) organiseerde diezelfde Universiteit, in samenwerking met een aantal Antwerpse hogescholen, een tijdelijke opleiding voor imams, voor imams in opleiding, en voor islamleerkrachten (Truyts 2013). Een jaar later richtte de Katholieke Universiteit Leuven een master in de Islamitische theologie op aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen. Deze master, die in 2017 door het EMB erkend werd, is echter geen imamopleiding, maar een academische opleiding die vooral inzet op gedegen kennis over de islam en op interreligieuze dialoog. Bovendien is het aantal studenten dat deze opleiding volgt beperkt en zijn de meeste studenten er vrouwen en niet-moslims – en dus geen potentiële imams (CIRRA 2021, 26).

In het Franstalige deel van België werd in 2017 het *Institut de promotion des formations sur l'Islam (IPFI)*³⁴ opgericht.³⁵ Dit instituut, waarin academici samenwerken met afgevaardigden van het EMB en van het Ministerie van Onderwijs, wordt ondersteund door het Ministerie van Onderwijs van de Franstalige Gemeenschap. Eén van de doelstellingen van dit instituut is het 'voorstellen, ondersteunen en financieren van imamopleidingen',³⁶ maar deze doelstelling werd tot nu toe (nog) niet gerealiseerd. Om iets aan deze lacune te doen heeft de huidige Minister van Justitie (Open VLD) het initiatief genomen om een volwaardige Belgische imamopleiding op te richten. Deze oplei-

ding, die men aanvankelijk wilde inrichten in de Grote Moskee in Brussel,³⁷ zou uit twee delen bestaan. Zo zou er een seculier luik zijn, waarin algemene vakken zoals godsdienstsociologie, recht en Arabische filosofie op het programma zouden staan. Voor Vlaanderen zou dit luik worden aangeboden aan de KULeuven, terwijl de Université Catholique de Louvain (UCL), die zich in Louvain-la-Neuve bevindt, zou instaan voor dit luik aan Franstalige zijde. Naast dit seculiere luik zou de geplande imamopleiding ook een theologisch luik bevatten. Met het oog op de oprichting hiervan werd er een door het Ministerie van Justitie gesubsidieerde academische raad (AFOR, *Académie de Formations et de Recherches en Études islamiques*/Academie voor Opleiding en Onderzoek in islamstudies) opgericht binnen het EMB.³⁸ Dit initiatief bracht echter niet veel in beweging: tot op heden is er nog steeds geen theologisch gedeelte voor de imamopleiding. Onder meer omdat Salah Echalloui, de voorzitter van AFOR, het EMB heeft verlaten na beschuldiging van spionage (cf. infra) en omdat het Brussels Hoofdstedelijk Gewest weigerde de Grote Moskee (waar de opleiding zou doorgaan) te erkennen, kwam het hele opzet in een impasse. Hierdoor besliste de Minister van Justitie, die toegaf dat de geplande imamtraining ‘geen succes’ is (Verbergt 2021), om geen verdere subsidies toe te kennen aan AFOR.

De huidige onzekerheid over het theologische luik – en dus ook over een volwaardige imamopleiding – heeft ook gevolgen voor de studenten die zich voor het seculiere luik hadden ingeschreven: voor het academiejaar 2020-21 waren er slechts enkele studenten ingeschreven voor dit luik in Vlaanderen (CIRRA 2021, 26), terwijl er in Franstalig België geen enkele student was ingeschreven (Wauters 2021).

Geen ongewenste buitenlandse invloed?

Met de geplande imamopleiding hoopten Belgische politici en beleidsmakers onder meer dat Belgische imams beter aangepast zouden zijn aan de context waarin ze tewerkgesteld zijn. Ook volgens Hashas et al. (2018, 23) is er ‘een grote behoefte aan in Europa opgegroeide imams of imams die vertrouwd zijn met de Europese context, alsook met haar waarden en noden’. In dezelfde lijn geeft Boender (2021, 2) aan dat niet enkel theologische kennis, maar ook kennis van de Europese, seculiere context noodzakelijk is voor imams die hier actief zijn:

Terwijl de essentiële kwalificatie van imams in landen met een moslimmeerderheid eerst en vooral gaat om degelijke kennis van Islamitische schriftelijke bronnen, juridisch-ethische tradities en rituele richtlijnen, vereist de Europese context, met het oog op het kunnen beantwoorden van vragen waarmee moslims hier zitten, nieuwe vaardigheden van imams.

In het verlengde hiervan worden Europese imamopleidingen – en dus ook de geplande Belgische imamopleiding – vaak gezien als een middel om ongewenste buitenlandse invloeden tegen te gaan (*De Standaard* 2019). Deze buitenlandse invloed, die reeds voor het oprichten van het EMB aanwezig was, blijkt nog steeds één van de belangrijkste obstakels te zijn voor de oprichting van een Belgische imamopleiding. Om een dergelijke opleiding op te richten zonder buitenlandse inmenging is er binnen het EMB nood aan consensus over deze materie, maar dat blijkt geen evidentie te zijn:

Terwijl de Marokkaanse afgevaardigden een universitaire faculteit van islamitische studies wensen, waarbij contacten met de universiteiten in de Arabische wereld worden behouden, zijn Turkse afgevaardigden die gerelateerd zijn aan Diyanet hier geen voorstander van. Zij zijn tevreden met de huidige situatie waarbij imams, zelfs jonge Turken die in België geboren zijn, opleidingen volgen in Turkije en vervolgens voor hun werk als imam door de Turkse overheid worden betaald. Deze interne verschillen hebben tot een impasse geleid en vormen een voedingsbodem voor overheidsinterventie (Rea 2016, 78; mijn vertaling).

Daarnaast is er een toegenomen discrepantie tussen enerzijds een oudere generatie van leden van het EMB die hun Turkse of Marokkaanse herkomst sterk beklemtonen en, anderzijds, een jongere generatie van moslims (onder wie een aantal islamexperten) die geboren en opgegroeid zijn in België en niet zo veel affiniteit hebben met deze oude generatie (cf. Heymans, Van Driessche en Van Erp 2022; Brinckman 2022; Maréchal en Bousetta 2003, 17; Loobuyck 2012, 68-69; voor vergelijkbare tendensen in Nederland, zie Roex en Tuzani 2022). Deze interne verschillen hebben onder meer geleid tot Belgische overheidsinterventies, in het bijzonder met betrekking tot de samenstelling van het EMB (cf. supra). Naast deze overheidsinterventie is er echter ook sprake van aanhoudende *buitenlandse* inmenging, die op haar beurt heeft geleid tot moeilijkheden voor de geplande imamopleiding.

Om de aanhoudende invloed van het buitenland wat duidelijker te maken, kijken we naar een aantal recente problemen binnen AFOR. Zo is er voor eerst de hierboven genoemde beschuldiging van spionage aan het adres van

de voormalige voorzitter van AFOR, Salah Echallaoui – al blijft deze wel vasthouden aan zijn onschuld. Daarnaast is de huidige vice-voorzitter van AFOR, Coşkun Beyazgül, eveneens voorzitter van de Belgische tak van *Diyanet*, dat op zijn beurt nauwe banden heeft met de AKP en dus ook met Recep Tayyip Erdogans Turks-nationalistische visie op de islam (Verbergt 2021). Opnieuw zien we dat iemand met een prominente positie binnen AFOR sterke banden heeft met een invloedrijke buitenlandse islamitische organisatie. Volgens de huidige Minister van Binnenlands Bestuur, Bestuurszaken, Inburgering en Gelijke Kansen (open VLD) is er dan ook ‘een fundamenteel probleem met de Moslimexecutieve [waar], te veel invloeden van buitenaf [spelen]’ (Santens en Van Driessche 2021). Om hier iets aan te doen pleit diezelfde Minister voor een grondige hervorming van het EMB (ibidem): ‘Het is belangrijk dat daar een ander soort klimaat heerst. Er moeten ook een ander soort mensen naar voren komen die op een veel betere manier de brug kunnen maken tussen een geloofsovertuiging en onze Vlaamse samenleving.’ Op een vergelijkbare manier wenst ook de huidige Minister van Justitie (open VLD) een einde te maken aan de buitenlandse inmenging in het EMB:

Er zijn rapporten uit ons land, maar ook uit het buitenland, waaruit blijkt dat organisaties als Diyanet en de Rassemblement des Musulmans de Belgique³⁹ vehikels zijn voor buitenlandse overheden die de greep houden op de moslimgemeenschap. [...] Dat is buitenlandse inmenging, en dat bewijst opnieuw dat er echt wel een probleem is met die Executieve (Santens 2021).

Deze strijd tegen buitenlandse inmenging is overigens geen typisch Belgisch probleem: na decennia van nalatigheid, ‘hebben Europese landen ontdekt dat het imamschap onder invloed en controle van diverse externe actoren staat, waaronder ambassades, consulaten en internationale Islamitische bewegingen’ (Hashas et al. 2018, 33). Omwille van de scheiding tussen kerk en staat en de daarmee samenhangende vrijheid van godsdienst is het echter allesbehalve evident om de buitenlandse invloeden inzake de islam – en bij uitbreiding inzake andere religies en levensbeschouwingen – een halt toe te roepen. Zeer recent nog heeft het Grondwettelijk Hof het verbod op buitenlandse financiering van geloofsgemeenschappen en van bedienaars van de eredienst, zoals dat werd vastgelegd in het hierboven vermelde *Erkenningsdecreet Lokale Geloofsgemeenschappen*, als ongrondwettig verklaard (Van Driessche 2023). Het decreet werd aangevochten door de Turkse moskeekoepel Diyanet (die gefinancierd wordt vanuit Turkije en werkt met Turkse imams) en door twee verenigingen van Albanese en Marokkaanse moslims. Volgens het Hof is ‘de

voorwaarde dat buitenlandse financiering of ondersteuning afbreuk doet aan de onafhankelijkheid van een lokale geloofsgemeenschap [...] onvoldoende precies. Het is een onevenredige inmenging in de vrijheid van eredienst' (Van Driessche 2023). Met het oog op die vrijheid van eredienst zal in het decreet duidelijker moeten worden aangegeven welke financiering of ondersteuning niet is toegestaan. Volgens het Hof leidt buitenlandse financiering of ondersteuning immers niet noodzakelijkerwijs tot (de volgens de Ministers van Samenleven en van Justitie ongewenste) buitenlandse invloed.

Islam in België: religie als sport?

Onder meer door de complexe kerk-staat verhouding, de diversiteit binnen de moslimgemeenschap en aanhoudende buitenlandse beïnvloeding komt de oprichting van een Belgische imamopleiding maar niet tot stand. Men kan zich echter de vraag stellen of het wel zo een goed idee is geweest om, met het oog op erkenning van de islam, uiteenlopende moslimgemeenschappen in België in één representatief orgaan te verenigen. Zoals Veit Bader (2017, 155) aangeeft is een zekere administratieve en/of wettelijke erkenning van religies/levensbeschouwingen onvermijdelijk in een liberale rechtsstaat. Met het oog op een vruchtbare samenwerking tussen kerk en staat kan dit soort erkenning zelfs worden aangemoedigd (cf. Van Bijsterveld 2018, 39-59). Maar is het wel realistisch om als overheid te verwachten dat verschillende geloofsgemeenschappen, die onder meer gekenmerkt worden door theologische, etnische, talige en culturele diversiteit, zich verenigen in één representatieve organisatie, die dan op haar beurt slechts één particuliere religie – in casu dé islam – vertegenwoordigt? Omwille van het dynamische en intern pluralistische karakter van religies en levensbeschouwingen lijkt zo een uniform beleid een *mission impossible*. Ik sluit me dan ook aan bij Bader die een systeem van erkenning dat uitgaat van de gemeenschappen zelf (*bottom up*) verkiest boven een *top-down* benadering. Een dergelijk systeem, dat Bader (2017, 170; mijn vertaling) ook wel *associatieve democratie* noemt,

... houdt het type van representatieve organisatie open (gecentraliseerd vs. federaties of pluralistische representatie van enkele onafhankelijke organisaties); en het veronderstelt niet dat moslims worden gerepresenteerd in één organisatie, terwijl christenen door verschillende denominaties worden gerepresenteerd.

In dit ‘realistische utopia’ (Bader 2017, 172), ‘is een centrale, nationale, “publieke” of wettelijke erkenning niet nodig voor representatie en samenwerking op provinciaal of lokaal niveau’ (Bader 2017, 170). Hoewel geloofsgemeenschappen, ‘met het oog op effectievere propaganda en proselitisme, beïnvloeding van de samenleving en [...] gelobby’, de mogelijkheid hebben ‘nationale organisaties of associatieve structuren te ontwikkelen’ (Bader 2017, 170), wordt een dergelijke samenwerking niet opgelegd door de overheid, maar kunnen geloofsgemeenschappen hier zelf, op een open, pluralistische en vrijwillige manier, voor kiezen.

Het Belgische sportbeleid lijkt enigszins aan te sluiten bij dit type van ‘associatieve democratie’. In België is het sportbeleid immers geen federale (nationale), bevoegdheid, maar een bevoegdheid van de Vlaamse, Franse en Duitstalige Gemeenschappen. In de Vlaamse Gemeenschap is *Sport Vlaanderen* verantwoordelijk voor de erkenning van sportfederaties en voor de sportclubs die bij deze federaties zijn aangesloten. Om als *sportfederatie* erkend te worden, moeten er een aantal objectieve criteria vervuld worden, zoals financiële transparantie, geografische spreiding, duurzaamheid, en een minimum aantal leden. Op dit moment zijn zo’n 1,4 miljoen sporters lid van een (of meerdere) van de 18.000 sportclubs die aangesloten zijn bij een erkende federatie. In totaal zijn er 66 federaties erkend: 51 daarvan worden ook gesubsidieerd, terwijl er 15 federaties zijn die wel erkend, maar niet gesubsidieerd zijn. Sportclubs zijn steeds vrij om al dan niet te kiezen voor affiliatie met een erkende federatie.

Naast deze erkenning van sportfederaties is *Sport Vlaanderen* ook verantwoordelijk voor de erkenning en subsidiëring van sportclubs. Om als club erkend te worden, wordt opnieuw een aantal objectieve criteria gehanteerd, onder meer wat betreft veiligheid, infrastructuur, ethische code en gezondheidsbeleid, en bekwaamheid van de trainers. Wat dat laatste betreft organiseert de Vlaamse Trainersschool (VTS) opleidingen in verschillende disciplines. Hiertoe werkt *Sport Vlaanderen* samen met een aantal Vlaamse Universiteiten (KULeuven, UGent en Vrije Universiteit Brussel) en hogescholen en met de erkende sportfederaties.⁴⁰

Natuurlijk is een moskee geen sportclub, is de islam geen sport en is een imam geen trainer. Toch zijn er een aantal parallellen te trekken. Zo worden zowel religies als sport in België door de overheid gesubsidieerd. Verder moeten, met het oog op erkenning en subsidiëring, zowel voor sportfederaties/sportclubs als voor religies/geloofsgemeenschappen een aantal criteria vervuld worden. Een opvallend verschil is dan weer dat er voor de erkenning van sportclubs en sportfederaties op lokaal niveau gewerkt wordt, terwijl de

erkenning van religies/levensbeschouwingen in België een federale aangelegenheid is. De erkenning van lokale geloofsgemeenschappen is dan weer wél een lokale bevoegdheid, maar zoals boven reeds aangehaald komen enkel lokaal erkende geloofsgemeenschappen die behoren tot een federaal erkende levensbeschouwing of eredienst, in aanmerking voor overheidssubsidies. Een ander verschil is dat er wat betreft de erkenning van sportfederaties veel rekening wordt gehouden met de diversiteit binnen de sportwereld, terwijl er voor de erkenning van religies/levensbeschouwingen weinig aandacht is voor (interne) religieuze/levensbeschouwelijke diversiteit. Zo zijn bijvoorbeeld judo, taekwondo, jiu-jitsu en karate ‘gevechtssporten’, die allemaal hun eigen sportfederatie en dus ook hun eigen trainers en opleidingen hebben. Op een gelijkaardige manier behoren tennis, squash en badminton tot de ‘racketsporten’ en worden ze vertegenwoordigd in drie verschillende sportfederaties, met daarbij horende trainers en opleidingen. Wanneer het om religies/levensbeschouwingen gaat, worden daarentegen diverse islamitische geloofsgemeenschappen die onder meer etnisch-cultureel, taalkundig en theologisch sterk van elkaar verschillen, verenigd onder de noemer ‘islam’ en worden ze vertegenwoordigd door het EMB, zonder rekening te houden met hun eigenheid. Tot slot merk ik op dat er bij de erkenning van sportclubs onder meer wordt gekeken naar de bekwaamheid van de betreffende trainers, terwijl dat niet het geval is voor religieuze leiders. Nochtans heeft de samenleving niet enkel baat bij goed opgeleide trainers, maar eveneens bij goed opgeleide religieuze leiders. Of het, gezien de scheiding tussen kerk en staat, effectief mogelijk is om als overheid de kwaliteit van imams en andere gebedsleiders te bewaken is echter niet zeker. Omwille van de godsdienstvrijheid lijkt religie op dit punt fundamenteel anders dan sport. Anderzijds zien we wel dat er recente, door de overheid aangestuurde initiatieven zijn geweest om de kwaliteit van het islamonderwijs te verbeteren (cf. noot 23). Iets vergelijkbaars lijkt me daarom niet geheel ondenkbaar wanneer het gaat om imams en andere gebedsleiders.

Om iets te doen aan de huidige impasse in de geplande imamopleiding in België, zou een beleid waarin verschillende lokale islamitische geloofsgemeenschappen, naar analogie met verschillende sportfederaties, vrijwillig erkend kunnen worden en vrijwillig kunnen samenwerken met mekaar en met de Vlaamse, Franse of Duitstalige Gemeenschap, een verbetering kunnen zijn. Een overkoepelende federale erkenning zou dan in principe niet meer nodig zijn.

Met het oog op een Belgische imamopleiding – of beter: Belgische imamopleidingen – zou een *bottom-up* beleid, waarbij verschillende lokale geloofs-

gemeenschappen eigen imamopleidingen organiseren, mogelijks soelaas kunnen bieden. Desgewenst kunnen verschillende geloofsgemeenschappen vrijwillig samenwerken met mekaar. Daarnaast kan voor seculiere opleidingsonderdelen zoals filosofie, recht en sociologie, maar ook voor taaltraining, samengewerkt worden met de overheid en/of met door de overheid erkende onderwijsinstellingen. Bij uitbreiding zou een dergelijk beleid ook voordelen kunnen hebben voor andere geloofsgemeenschappen in België, die vaak met soortgelijke problemen kampen wat betreft hun ‘representatief orgaan’ en waarvan de religieuze leiders, bij gebrek aan ‘Belgische’ opleidingen, ook vaak in het buitenland worden opgeleid.⁴¹

Noten

- 1 Omwille van de privacywetgeving zijn er in België geen officiële statistieken van het aantal aanhangers per religie of levensbeschouwing. De cijfers hier zijn gebaseerd op de SMRE database, waarin het aantal moslims in België geschat wordt op 5% (https://www.smre-data.ch/en/data_exploring/religious_affiliation#/mode/majority_religion/period/2010/dataset/1562/presentation/map, geraadpleegd 9 mei 2023) en op cijfers van het PEW research centre, dat het aantal op 7.6% schat (<https://www.pewforum.org/2017/11/29/europes-growing-muslim-population/>, geraadpleegd 9 mei 2023). Zoals in vele Europese landen zijn er ook in België grote verschillen tussen verstedelijkte gebieden enerzijds (waar het aantal moslims vaak rond de 15 à 20 % ligt) en rurale gebieden anderzijds, hoewel ook in bepaalde rurale gebieden (met name de voormalige mijnwerkersgebieden) het aantal moslims vrij hoog is. Zie voor meer details Maréchal en Bousetta 2003, 9-10.
- 2 Voor een historische schets van de (organisatie van) moslimgemeenschappen in België, zie o.a. Lesthaeghe 1998; Maréchal en Bousetta 2003; Fadil et al. 2015.
- 3 Voor de cijfers van 2022, zie <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/bevolking/internationale-bescherming>, geraadpleegd 9 mei 2023.
- 4 Voor een grondige analyse van het kerk-staat systeem in België, zie Franken 2017, i.h.b. hoofdstuk 5, 6 en 9.
- 5 De christelijk-orthodoxe eredienst in België bestaat voornamelijk uit geloofsgemeenschappen uit de Grieks-Orthodoxe en de Russisch-Orthodoxe traditie.
- 6 Met het oog op erkenning hebben diverse protestantse stekkingen (onder meer de in 1830 reeds door de Nederlandse overheid gesubsidieerde protestantse kerken in België, de Methodistische Kerk, de Gereformeerde en de Hervormde Kerk, diverse pinksterkerken en evangelische kerken) zich, op enigszins artificiële wijze, systematisch verenigd onder één representatief orgaan: de Verenigde Protestantse Kerk in België (VPKB, <https://nl.protestant.link/>). Samen met de Federale Synode (FS) die in 1998 werd opgericht en waar momenteel 19 protestants-evangelische denominaties onder vallen (<https://fedsyn.be/2014/wp-content/uploads/2021/02/FS-Flyer-NL.pdf>, geraadpleegd 27 juli 2023) is de VPKB lid van de in 2002 opgerichte Administratieve Raad van de Protestants-Evangelische Eredienst (ARPEE). Meer info over deze overkoepelende Raad en over het ontstaan is te vinden op de website van APREE: <https://arpee.be/wat-is-de-arpee/statuten/#:~:text=De%20commissie%20voor%20de%20>

- openbare, televisie%20bij%20de%20Vlaamse%20Gemeenschap, geraadpleegd op 18 juli 2023.
- 7 Het voorontwerp wordt ter advies voorgelegd aan de Gegevensbeschermingsautoriteit en aan de Raad van State. Na hun adviezen zal aan de deelstaten een formeel advies over de teksten worden gevraagd. De erkenning is pas officieel wanneer het in het *Belgisch Staatsblad* verschijnt.
 - 8 Deze zijn te vinden op de website van het Ministerie van Justitie: https://justitie.belgium.be/nl/themas_en_dossiers/erediensten_en_vrijzinnigheid/erkenning/voorwaarden (toegang 30-06-2023).
 - 9 Deze casus (ECtHR, *Affaire Assemblée Chrétienne des Témoins de Jéhovah d’Anderlecht et autres c. Belgique*, app. No. 20165/20) ging over de weigering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest om belastingvoordelen toe te kennen aan de Getuigen van Jehova, omdat ze niet als eredienst erkend zijn. De casus is online toegankelijk via: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-216625%22%5D%7D>}, geraadpleegd 9 mei 2023.
 - 10 Om het erkenningsstelsel transparanter te maken pleit Wattier (2016) onder meer voor een organieke wet waarin de criteria voor erkenning worden vastgelegd.
 - 11 De informatie in onderstaand luik is voornamelijk gebaseerd op Maréchal en Boussetta 2003; Kanmaz et al. 2004; Foblets en Overbeeke 2004; Loobuyck et al., 2013; Fadil et al. 2015.
 - 12 De Islamitische Wereldliga of de Moslim Wereldliga is een internationale, islamitische, niet-gouvernementele Organisatie die zetelt in Mekka. De Liga promoot de islam wereldwijd via de coördinatie en opleiding van imams en islamleerkrachten; het uitgeven en verspreiden van eigen korans en koraninterpretaties; en de financiering van moskeeën, islamitische onderwijsinstellingen, en islamonderwijs. Omdat de Wereldliga voornamelijk door de overheid van Saoedi-Arabië wordt gefinancierd, is deze een belangrijke exponent van het Wahabbisme.
 - 13 Koninklijk Besluit houdende erkenning van de leden van het Executief van de Moslims van België, 18-04-2014; Koninklijk Besluit houdende erkenning van het Executief van de Moslims van België, 15-02-2016.
 - 14 Zie onder meer Franken en Sägeser 2021 voor het islamonderwijs in België. In België is het EMB verantwoordelijk voor het islamonderwijs in de officiële scholen. In Vlaanderen werd deze bevoegdheid binnen het EMB overgedragen aan het Centrum Islamonderwijs (CIO). Website: <https://www.centrumislamonderwijs.be/cio.html>.
 - 15 In de andere gewesten en in de Duitstalige Gemeenschap zijn de erkenningscriteria grotendeels vergelijkbaar Zie voor Wallonië: <https://wallex.wallonie.be/eli/loi-dec-2017/05/18/201703223/2017/06/26?doc=30623&rev=32258-20946>, geraadpleegd 8 mei 2023. Voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, zie <http://www.ejustice.just.fgov.be/eli/ordonnantie/2021/12/10/2021034330/staatsblad,geraadpleegd> 8 mei 2023.
 - 16 <https://codex.vlaanderen.be/Zoeken/Document.aspx?DID=1036223¶m=inhoud&AID=1299025>, geraadpleegd 8 mei 2023.
 - 17 Sinds 2013 zijn immigranten in België verplicht deel te nemen aan een inburgerings-traject, dat ‘inburgeraars moet helpen om de nodige kennis en vaardigheden te ontwikkelen [en hen] een eerste opstap [biedt] om hun maatschappelijke rol als burger, ouder, werknemer, ondernemer, ... volop te kunnen opnemen.’ (<https://www.vlaanderen.be/integratie-en-inburgering-in-vlaanderen>, geraadpleegd 9 mei 2023). Hiertoe worden diverse opleidingen (o.a. taalvaardigheid en sociale oriëntatie) aangeboden. Voor Vlaanderen, zie: <https://codex.vlaanderen.be/portals/codex/documenten/1023121.html>, geraadpleegd 9 mei 2023.
 - 18 Cijfers zijn te raadplegen via <https://www.embnet.be/nl/erkende-moskeeen> (Brussels Hoofdstedelijk Gewest en Vlaanderen, geraadpleegd 9 mei 2023) en via <https://www.embnet.be/nl/erkende-moskeeen>

- embnet.be/fr/mosques-reconnues (Brussels Hoofdstedelijk Gewest en Wallonië, geraadpleegd 9 mei 2023).
- 19 Zo wil bijvoorbeeld de Turkse moskee Selimiye in Antwerpen, ondanks een positief advies van de stad Antwerpen, zijn erkenningsaanvraag weer intrekken. De intentie van het bestuur om, zoals het decreet het vereist, te breken met de Turkse religieuze overheidsdienst Diyanet zou zware interne spanningen veroorzaken (*De Standaard* 2023).
 - 20 In 2000 werd het Vlaams Belang gedagvaard door het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding en door de Liga voor Mensenrechten, die de partij beschuldigden van racisme in haar publicaties. Na een lange juridische strijd werd het Vlaams Blok (en in het bijzonder de vzw's ervan) in 2004 door het Hof van beroep tot hoge geldboetes veroordeeld. Omdat partijen die veroordeeld zijn voor het aanzetten tot racisme hun overheidsdotatie kunnen verliezen, wijzigde het Vlaams Blok op 14 november 2004 haar naam in Vlaams Belang. Op die manier kon de partij haar overheidssubsidies behouden.
 - 21 Met een totaal van 498 geregistreerde strijders heeft België het hoogste aantal buitenlandse terroristische strijders per capita in Europa (Vanrenterghem 2018).
 - 22 Cf. supra, noot 17.
 - 23 Om de kwaliteit van het islamonderwijs in het Vlaams officieel onderwijs te verbeteren, hebben de toenmalige Minister van Onderwijs (CD&V) en de voorzitter van het EMB in 2016 een engagementsverklaring voor kwalitatief islamonderwijs ondertekend (<https://www.embnet.be/nl/het-emb-en-minister-crevits-ondertekenen-een-engagementsverklaring-voor-kwalitatief-moslimonderwijs>, geraadpleegd 9 mei 2023). In deze verklaring, die kadert binnen de uitrol van het 'Actieplan ter preventie van radicaliseringsprocessen die kunnen leiden tot extremisme en terrorisme', worden vier specifieke actiepunten genoemd: (1) hervorming van het Centrum Islamonderwijs; (2) opleidingen en nascholingen voor islamleerkrachten; (3) uitbreiding van het aantal inspecteurs; (4) aanpassing van de huidige bekwaamheidsbewijzen voor leerkrachten.
- In de Franse Gemeenschap is de situatie anders: daar werd in 2016-2017 het aantal uren in de levensbeschouwelijke vakken op de officiële scholen van twee naar een uur gereduceerd en wordt sindsdien in het vrijgekomen uur voor alle leerlingen een verplicht uur Filosofie en Burgerschap ingericht. Momenteel zijn er, met het oog op een aanpassing van het levensbeschouwelijk onderwijs, op basis van een oriëntatienota gesprekken opgestart tussen de Franse Gemeenschap, de betrokken onderwijsnetten en de vakbonden. Concreet liggen er drie voorstellen op tafel: (1) het afschaffen van de lessen godsdienst/zedenleer, die vervangen worden door twee uur filosofie en burgerschap; (2) twee uur filosofie en burgerschap, aangevuld met naar keuze een extra uur filosofie en burgerschap of een uur godsdienst/zedenleer; en (3) twee uur filosofie en burgerschap, met een extra uur godsdienst/zedenleer voor wie dat wenst – een optie die volgens de krant *Le Soir* de voorkeur geniet van de regering. Door deze mogelijke wijzigingen in de toekomst worden er in de Franstalige Gemeenschap geen noemenswaardige initiatieven genomen om de kwaliteit van het islamonderwijs te verbeteren (cf. Franken en Sägeser, 2021, 42-45; zie ook Franken 2023).
- 24 https://www.dekamer.be/kvvcr/pdf_sections/publications/attentats/Brochure_Terreuraanslagen.pdf, geraadpleegd 9 mei 2023.
 - 25 Voor een stand van zaken inzake de opleiding van imams in Vlaanderen in 2012-2013, zie Loobuyck 2012; Loobuyck et al. 2013; Loobuyck en Meier 2014. Voor een stand van zaken in andere Europese landen anno 2012, zie Aslan 2012.
 - 26 Voor een overzicht, zie CIRRA 2021, 22-28.
 - 27 <http://almizanacademie.org/>, geraadpleegd 9 mei 2023.

- 28 <http://iei.alkhalil.be/institut>, geraadpleegd 9 mei 2023.
- 29 <https://www.ifeg.be/>, geraadpleegd op 9 mei 2023.
- 30 http://www.jaai.be/pages/blog_article.php?PAGEID=191, geraadpleegd 9 mei 2023.
- 31 <https://www.embnet.be/nl/opleidingen-imams>, geraadpleegd 9 mei 2023.
- 32 In België hebben erkende erediensten/levensbeschouwingen het recht om door de overheid gefinancierde morele en religieuze diensten te verlenen in penitentiaire instellingen, in zorginstellingen en in het leger. Voor de islam gaat het om islam-consulenten.
- 33 <https://www.embnet.be/nl/opleidingen-imams>, geraadpleegd 9 mei 2023.
- 34 <https://www.ipfi.be/a-propos/>, geraadpleegd 9 mei 2023.
- 35 <http://www.ejustice.just.fgov.be/eli/decreet/2016/12/14/2017010277/staatsblad>, geraadpleegd 9 mei 2023.
- 36 <https://www.ipfi.be/a-propos/#rapport>, geraadpleegd 9 mei 2023.
- 37 De Grote Moskee in Brussel werd in 1879 gebouwd en werd in 1897 gebruikt voor het oriëntaalse (Egyptische) paviljoen van de wereldtentoonstelling. Na deze tentoonstelling kwam het gebouw in verval. In 1967 heeft de toenmalige koning (Boudewijn I) de moskee aan Saoedi-Arabië geschonken, bij wijze van bedanking voor de financiële steun die België van Saoedi-Arabië had gekregen na een zware brand in een groot winkelcentrum. In 1969 werd het gebouw, dat ondertussen tot een moskee was omgebouwd, voor 99 jaar in erfpacht geschonken aan het ICC. In 1978 werd de moskee officieel ingewijd. Sinds de terroristische aanslagen in Parijs (2015) en in Brussel (2016) staat het management van de moskee onder scherpe kritiek en wordt het onder meer beschuldigd van islamistische propaganda. In april 2019 werd, onder toenemende politieke druk, het contract met het ICC opgeheven. Sindsdien wordt de Grote Moskee bestuurd door het EMB, dat een aanvraag tot erkenning van de moskee heeft ingediend. In december 2020 weigerde de toenmalige Minister van Justitie (open VLD) om de Grote Moskee te erkennen omdat deze volgens de Minister nog steeds te veel onder buitenlandse invloed zou staan (*De Standaard* 2020).
- 38 Hiertoe werd in 2020 een subsidie van € 192.000 toegekend door het Ministerie van Justitie. https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_div_be_chambre/document/SVbkv_55-b049-1188-0423-2020202108958, geraadpleegd 9 mei 2023.
- 39 “De Unie van Moslims in België (*Rassemblement des Musulmans de Belgique*) is een overkoepelende Organisatie die de activiteiten van moskeeën die lid zijn van het EMB coördineert en de opleiding van nieuwe leiders, imams en leerkrachten promoot. Het is in wezen een groepering van Marokkaanse moskeeën die geprivilegieerde contacten heeft met de hoogste politieke en religieuze Marokkaanse autoriteiten.” (Rea 2016, 70; mijn vertaling).
- 40 Zie hiervoor: <https://www.vlaanderen.be/de-vlaamse-trainersschool-vts>, geraadpleegd op 4 juli 2023.
- 41 Op dit moment bestaan er geaccrediteerde, erkende opleidingen voor priesters, voor dominees en voor humanistische morele consulenten. Voor deze opleidingen werkt de Belgische staat samen met het representatief orgaan van de betreffende religie/levensbeschouwing en met verschillende universiteiten. Voor de anglicaanse, orthodoxe en israëlitische eredienst bestaan dit soort opleidingen (nog) niet in België. Hun religieuze voorgangers worden, net zoals imams, opgeleid in het buitenland.

Literatuur

- Aslan, Ednan, en Zsofi Windisch, red. 2012. *The Training of Imams and Teachers for Islamic Education in Europe*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Bader, Veit. 2017. "Dilemmas of Institutionalisation and Political Participation of Organised Religions in Europe. Associational Governance as a Promising Alternative." In *Multireligious Society. Dealing with religious diversity in theory and practice*, geredigeerd door Francisco Colom González en Gianni D'Amato, 152-179. New York: Routledge.
- Belga. 2023. "Zes nieuwe lokale geloofsgemeenschappen erkend in Vlaanderen." *VRTnws*, 7 juni 2023. <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2023/06/07/zes-nieuwe-lokale-geloofsgemeenschappen-erkend-in-vlaanderen/>.
- Boender, Welmoet. 2021. "Professionalizing the Imam in Europe: Imam Training Programs as Sites of Deliberative Engagement." *Religions* 12, no. 308. <https://doi.org/10.3390/rel12050308>.
- Bijsterveld, Sophie van. 2018. *Overheid en godsdienst. Herijking van een onderlinge relatie*. Den Haag: Boom.
- Brinckman, Bart. 2022. "Alleen staats hervorming lost kwesties Moslimexecutieve op." *De Standaard*, 19 februari 2022. https://www.standaard.be/cnt/dmf20220218_98245222.
- CIRRA. 2021. *Rapport project "interdisciplinaire expertengroep ter beleidsmatige ondersteuning"*. Geraadpleegd 9 mei 2023. <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1766733>.
- El Asri, Farid. 2018. "Imam Training in Europe. Changes and Challenges." In *Imams in Western Europe. Developments, Transformations, and Institutional Challenges*, geredigeerd door Mohammed Hashas, Jan Jaap de Ruiters en Niels Valdemar Vinding, 101-119. Amsterdam: Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.1515/9789048540006-008>.
- Fadil, Nadia, Farid El Asri en Sarah Bracke. 2015. "Belgium." In *The Oxford Handbook of European Islam*, geredigeerd door Jocelyne Cesari, 222-61. Oxford: Oxford University Press.
- Foblets, Marie-Claire, en Adriaan Overbeeke. 2004. "Islam in Belgium: The Search for a Legal Status of a New Religious Minority." In *Islam in the European Union*, geredigeerd door Richard Potz, 1-39. Leuven: Peeters.
- Franken, Leni. 2017. *Geld voor je god? De financiering van levensbeschouwingen in België*. Brussel: University Press of Antwerp.
- Franken, Leni. 2021. "De erkenning van het boeddhisme en andere levensbeschouwingen in België. Op naar het Nederlandse model?" *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid* 12, no. 3: 6-23.

- Franken, Leni. 2023. "Optionele godsdienstlessen: ook in Vlaanderen?" *Knack*, 10 februari 2023. <https://www.knack.be/nieuws/belgie/onderwijs/optionele-godsdienstlessen-ook-in-vlaanderen/>.
- Franken, Leni, en Caroline Sägesser. 2021. "Islamic Religious Education in Belgium." In *Islamic religious Education in Europe: A Comparative Study*, geredigeerd door Leni Franken en Bill Gent, 33-49. New York: Routledge.
- Hashas, Mohammed, Jan Jaap de Ruiter, Niels Valdemar Vinding en Khalid Hajji. 2018. "Imams in Western Europe." In *Imams in Western Europe. Developments, Transformations, and Institutional Challenges*, geredigeerd door Mohammed Hashas, Jan Jaap de Ruiter en Niels Valdemar Vinding, 19-37. Amsterdam: Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.1515/9789048540006-003>.
- Heymans, Philip. 2020. "Ondervoorzitter Moslimexecutieve stapt op na beschuldigingen van spionage." *VRTnws*, 16 december 2020. <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/12/16/ondervoorzitter-moslimexecutieve-stapt-op-na-beschuldigingen-van/>.
- Heymans, Philip, Victor Van Driessche en Lonne van Erp. 2022. "Minister Van Quickenborne trekt erkenning Moslimexecutieve in, Executieve noemt beslissing 'onaanvaardbaar'." *VRTnws*, 2 februari 2022. <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/02/17/moslimexecutieve/>.
- HRC (UN Human rights Committee). 1998. *UN Human Rights Committee: Concluding Observations: Belgium*. Geraadpleegd 19 juli 2023. <https://www.refworld.org/docid/3df377f62.html>.
- Kanmaz, Meryem, Mohamed El Battiui en Firouzeh Nahavandi. 2004. *Moskeeën, imams en islamleerkrachten in België. Stand van zaken en uitdagingen*. Brussel: Koning Boudewijnstichting. Geraadpleegd op 18 juli 2023. https://www.filosofenfontein.be/archief/vorming/PUB_1447_Moskeeen_imams_islamleerkrachten.pdf.
- Leman, Johan. 2018. "De imamopleiding in Vlaanderen. Falen door verzuim?" *Streven* 85. https://www.dbnl.org/tekst/_stro10201801_01/_stro10201801_01_0009.php.
- Lesthaeghe, Ron. 1998. "Islamitische gemeenschappen in België - Fundamentalisme of secularisatie?" *De Sociologische Gids* 45, no. 3: 166-79. <https://ugp.rug.nl/sogi/article/download/19407/16885/23237>.
- Loobuyck, Patrick. 2012. "Waar blijven de eerste Vlaamse imams?" *Samenleving & Politiek* 19, no. 4: 63-70. <https://www.sampol.be/2012/04/waar-blijven-de-eerste-vlaamse-imams>.
- Loobuyck, Patrick, en Petra Meier. 2013. "Imams in Flanders, Belgium: Toward the First Flemish Imams." In *Islamic Organizations in Europe and the USA. A Multidisciplinary Perspective*, geredigeerd door Matthias Kortmann en Kerstin Rosenow-Williams, 169-185. Hampshire/New York: Palgrave Macmillan.
- Loobuyck, Patrick, en Petra Meier. 2014. "The Imam in Flanders. A Research Note." *Islam and Christian-Muslim Relations* 25, no. 4: 471-87.

- Loobuyck, Patrick, Jonathan Debeer en Petra Meijer. 2013. "Church-State Regimes and their Impact on the Institutionalization of Islamic Organizations in Western Europe: A Comparative Analysis." *Journal of Muslim Minority Affairs* 33, no. 1: 61-76.
- Maréchal, Brigitte, en Hassan Bousetta. 2003. *Islam en moslims in België. Lokale uitdagingen & algemeen denkkader*. Brussel: Koning Boudewijnstichting. https://dial.uclouvain.be/downloader/downloader.php?pid=boreal:90673&datastream=PDF_01.
- Het Nieuwsblad*. 2021. "Minister van Justitie Vincent Van Quickenborne geeft subsidie voor Moslimexecutieve niet vrij." Gepubliceerd op 16 december 2021. https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20211216_95978272.
- Norton, Anne. 2013. *On the Muslim Question*. Princeton: N.J., Princeton University Press.
- Piqueray, Edith, Walter Nonneman en Chris Temmerman. 2008. *Haalbaarheidsstudie over een vormingsaanbod voor islamkaders: eindrapport*. Antwerpen: Universiteit Antwerpen, Centrum voor Migratie en Interculturele Studies.
- Rea, Andrea. 2016. "Coping with the Training of Muslim Leaders in Belgium." *Interdisciplinary Journal for Religion and Transformation in Contemporary Society* 2, no. 1: 60-82. <https://doi.org/10.14220/jrat.2015.2.4>.
- Roex, Ineke, en Najib Tuzani. 2022. "Nederlandse moskeeën en moskeegemeenschappen in verandering." *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid* 13, no. 1: 6-21. <https://doi.org/10.5553/TvRRB/187977842022013001002>.
- Santens, Tobias. 2021. "Moskeeën en kerken zullen opnieuw erkend kunnen worden na controle, beslist Vlaamse regering." *VRTnws*, 6 oktober 2021. <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/10/05/decreet-geloofsgemeenschappen/>.
- Santens, Tobias, en Victor Van Driessche. 2021. "Staatsveiligheid linkt Mehmet Üstün, voorzitter van de Moslimexecutieve, aan 'extremisme in Limburg'." *VRTnws*, 5 oktober 2021. <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/10/01/bespreking-emb/>.
- De Standaard*. 2019. "'Een vrouwelijke imam, waarom niet?'" Gepubliceerd op 27 december 2019. https://www.standaard.be/cnt/dmf20191226_04783258.
- De Standaard*. 2020. "Van Quickenborne weigert erkenning voor Grote Moskee in Brussel." Gepubliceerd op 4 december 2020. https://www.standaard.be/cnt/dmf20201204_92577173.
- De Standaard*. 2021. "Moslimexecutieve wil af van subsidies." Gepubliceerd op 19 oktober 2021. https://www.standaard.be/cnt/dmf20211018_97633624.
- De Standaard*. 2023. "Turkse moskee in Antwerpen wil erkenningsaanvraag weer intrekken: 'Deel van gemeenschap verzet zich.'" Gepubliceerd op 14 juni 2023. https://www.standaard.be/cnt/dmf20230614_95686096.
- Truys, Joris. 2013. "Opleiding voor imams in Antwerpse hoger onderwijs." *VRTnws*, 18 september 2013. https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2013/09/18/opleiding_voor_imams_inantwerpsehogeronderwijs-1-1732438/.

- Vanrenterghem, Anne. 2018. "Binnenkort komen veel teruggekeerde Syriëstrijders weer vrij: wat nu?" *VRTnws*, 6 februari 2018. <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/02/02/binnenkort-komen-veel-teruggekeerde-syriestrijders-weer-vrij-wa/>.
- Van Driessche, Victor. 2023. "Vlaanderen mag buitenlandse financiering van erkende moskeeën niet verbieden." *VRTnws*, 20 juli 2023. <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2023/07/20/verbod-op-buitenlandse-financiering-geloofsgemeenschappen-ongron/>.
- Verbergt, Matthias. 2021. "Belgische imamopleiding is dode letter gebleven." *De Standaard*, 22 maart 2021. https://www.standaard.be/cnt/dmf20210321_98221861.
- Wattier, Stephanie. 2016. *Le financement public des cultes et des organisations philosophiques non confessionnelles: Analyse de constitutionnalité et de conventionnalité*. Brussel: Bruylant.
- Wauters, Laurence. 2021. "Pas un seul étudiant francophone pour la formation d'imam." *Le Soir*, 23 maart 2021. <https://www.lesoir.be/362476/article/2021-03-23/pas-un-seul-etudiant-francophone-pour-la-formation-dimam>.
- Yom, Sean. 2005. *Islam and Globalization: Secularism, Religion, and Radicalism*. New York: Routledge.